

Meddahyň çöregi / powest

Category: Kitapcy, Powestler, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Meddahyň çöregi / powest MEDDAHYŇ ÇÖREGI

...“Älhemdilulla! Hernä, edenine-de şükür, etjegine-de!”.
Meddah, iki gyrasyny pagsa haýat gysaja alan darajyk köçäň ugry bilen zoraýakdan mytdyldap, içini hümledip gelşine, gädigine zordan ýetdi.

Bokurdagynyň içinden demir darak ýöredilen dek, gyýym-gyýym.

Dili çišip agzyna sygmajak bolýar.

Kellesem gum dykyylan ýaly. Hüňläp dur.

Göwnem, göwresem gurruk guýa dönen.

Hiç zat islänogam, küýsänogam.

Höwesem ýok, gaharam, arzuwam, hantamaçylygam...

Diňe ýekeje zat – olam sag-aman içerisinde özünü atyp, ýuwnup-ardynyp, dulunda bir süýnse.

Bilbagyna iltelen gön gapjykda bolsa, şu günüki gazanjy – iküç san-a gyrasy gädilip, ýüzüniň ýazgysy sürtülen kümüş dirhem, bir goşawujam misdir-bürünç fels.

Hemmesini lükgeläp hasaplasaň, çagalarynyň bu günüki ryzky, dinaryň üçden birine barabarrak bolaýýar.

Dogduk obasynda bir dinara dehhanyň golastynda biticilik edýän tarygçy-sabançylaň uly maşgalasy tutuş bir aýlap oňnut edýär.

Bärde bolsa – Rebbimize ýüz-de-müň şükürler bolsun – baýtagtdygyna garamazdan, möminleň Mäligininiň zory bilen tütjarlardyr-bakgallar owkadyň nyrhyny göge uçurmaga het etmeýär. Shoň üçinem bir ýarym dinara ýa-da gaty gitse iki dinara, beýlebir elpe-şelpelik çeşmindé ýüzmeseňem, garaz günemaň aýlap bolýar...

Bazarda bir dirheme bir irdabba iki sa üç ratl (takmynan 32,5 kg) galla düşýär.

“Şäheriň ryzky obaňka ýedi esse” diýleni.

Ol neneň-niçik sütüni süýnenem bolsa, bazarda bir gün meddahçylyk edende, özem iň aňrybaşy şowly däl, adaty günleriniň birinde şonçarak gazandy.

Garamaýak uluja bolsa, ýarymýyllap alyn derine toprak suwaryp, çagalary bilen bilelikde iki egninden hernäçe gum sowursa-da, bir aruradan bol alanda on baş ýarym irdabba (387,5 kg) hasyl alýar. Ulujalaň uly maşgalasynyň sürümci maly, azaly-esbaby üpjün bolaýan halatynda-da, ol barybir kyrk aruradan (12 gektar) köp meýdany ekip bilmeýär.

Şol hasylyndanam ol, janbaşy paç – jizye tölemeli.

Her ýetişen erkek kişi üçin aýda 4 dirhem.

Entegem toprak kişileri möminleň Mäligine gije-gündiz alkyş okamaly. Çünkü onuň şan-şarafatly atasynyň hökümdarlyk eýlän ýyllarynda, goý ýeňişli bolsa-da, üzönüksiz uruşlar zeraýly jizye salgydy janbaşyna her aýda 10 dirhemdi.

Ýer salgydy – hyraç tölemeli. Her jeribden her hasylda 2 dirhem.

Önüm salgydy – dariba tölemeli.

Hat-habar gatnawyny üpjün etmek üçin ýygym – sillahy ul-barid (habarçy sylagy) tölemeli.

Eger-de derýa ýa-da gämi gatnawyna ýaramly nowhana ýakyn ýasaýan bolsaň – ýüp dartma ýodasynyň üpjünçiliği üçin – madiýatihim ýygymny tölemeli.

Zemindaryň ýer hakyny bermeli.

Gallaň ýa-da hurmaň hasylyndan maşgalaňa nesip edýäni 5 wasdan agdyk bolsa, hadımlara hüsür-zekat eltmeli...

...Şol wer-tarhamçylykdan soň harmanyndan galan-gaçanjasyna-da, sabançy bende, maşgalasynam ekläp-saklamaly...

Ol saýrydin dagy bolaýsa, "kitabyň adamsy" bolsun-bolmasyn, gaýry dinlilerden alynýan zimmi salgydam önküleň üstüne ýetne...

Şol sebäplem öz gününe müň kerem alkyş okabermeli bolýaň...

Şäherde diňe janbaşy paç bilen senet salgydyny töleyäň. Onsoňam kendiň abadançylygy üçin ýygym. Yerkişiňki bilen deňäňde köp ýagşy...

...Ýöne, her niçigem bolsa, şu gün-ä ol önkülerinden has beter ýadady. Edil ýöne, her ädýän ädimi bilen lagşap barýar. Garralýarmy nämemi...

...Ol haýadyň böwründäki, ýüzünüň haşamy solan köne agaç gapyny jyglydadyp açdy-da, misli kimdir biri bilen gaýybana harçaňlaşmagyny dowam edýän dek:

“Ýene-de, käte-käte güzeranyňdan zeýrenip, kiçi dilden bärde-de bolsa, bir zat gepläýdigiň: “Nä, gerşiň bilen daş daşaýaňmy? Uzakly gün bazaryň uk ýanynda, salkyn saýanyň goýryrak ýerinde aýbogdaşyň gurup, lakyldap oturansyň-da!” diýen bolarlar! “Bar edýäniň – minneti gyzylja diliňden çekýäň” diýip, agyz-burun towlarlar! Hany sen bir, ir ertirden iňrik garalýança gürläp-gürläp, çagalaryňa döwüm-dişlem nan gazanjak bolup gör! Onsoň bilersiň, geplemek, gerşiň bilen daş daşamakmy-dälmi!” diýip, içinden hüñürdedi.

Bosagadan ätdi.

-Daýym ogly, sag-aman geldiňmi?! Armaweri!-diýip, howlusyna giren ýerinde, ony başdaşy göwnaçyk garşylady. Howlyň günortasynda, garry güjümiň astyndaky sekide oturyp, özünden bolan gyzjagazdyr günüsinden bolan körpejäni naharlamaga gümra ikinjisi bolsa, hemişeki garasöýmezligi bilen, diňe oňa garşy gözünüň gyýtagyny aýlap, çäklendi. Hemise munuň kibi gabak astyndan oklanýan çakgyçüý garaýışlar ok bolup bagryndan geçip, girre gaharyny getirýänem bolsa, bu gün öte argyn bolandanmy nämemi, ol soňkusynyň mährewsiz edähetine düýbünden ähmiýet bermedi.

Şonda-da ol, şeýle bakyşy her gezek saýgarmaga ýetişende bolşy ýaly, içinden kineli oýlanman saklanyp bilmedi:

“Hamana, men özüni atasy öýünden zorlap alyp gaýdyp, ýaşym özüniňkä iki esse halyma, sütem edip özüme dakan ýaly!

Başyma ýapaýynmy diýsene!

Nä gara görgüme, men pahyryň?!

Kakasy – köne hemdemim, aýagyma ýykylyp, özelenip ýatmasady, ellini ýarpylap, bilmide kuwwatym, gasygymda gaýratym, gursagymda hyjuwym, köňlümde-de küýsegim egbarlan uçurlamda, tanapyna towsup duran sarç mala münüş öwretmäge dalaş edip, men nä, kelläm bilen söğüsdimmi ahyry?!”.

Daşyndan bolsa:

-Geldim, daýym gyzy! Bar bolaweriň! Allaha şükür, men aman-esen, öýümde! Otyrmysyňz? Öý-içeri saglykmydyr?!-diýip, hal-

ahwal alyşdy.

Çünki, bogazyň gurap tüýdäge dönenem bolsa, süýji-süýji sözleşmeg-ä beýlede dursun, hatda, habarlaşmaga halyň bolmasada, daşynda hozanak bolýan başdaşy bende, onuň göwnüni görmek üçin özüňe zor salanyňa-da, gursagyňdaky gurruk guýyň haňladyp gapagyny açman, ýasama-da bolsa içginsiräniňe-de juda mynasypdy.

-Daýym ogly, hany, ilki bilen saňa suw akydaýyn, eliňi-aýagyň tämizle!-diýip, başdaşy kündüge ýapyşdy.

Ol iç išikde duran ýerinden, eýlesi-beýlesi ýigrimi az-zira ad-duwrdaň giň däl, çaklaňja bolsa-da, gül pürkülen deý tämiz howlusyna gözünü aýlady. Soňam demirgazyk diwara ýakyndaky teşnawa ýöneldi. Ol ýuwnup-ardynyp, başdaşynyň uzadan desmalyna süpürinerine mähetdelem:

-Daýym ogly, sen bärík geç! Men-ä aýagyň owkalaýyn,-diýip başdaşy, oňa sekiniň üstüne ýazylan goçak gülli, galyň türkmen keçesinde orun görkezdi:-Häzir bi neme janam, saňa bokurdagyň ýumşadar ýaly ýumurtga melhemini taýýarlar...

Başdaşy onuň goltugyna girip diýen ýaly sekä geçirip durşuna, gözüni-gaşyny oýnadyp, günüsine ümledi.

Mydama köpüň içinde gezip ýörensoň töwereginde bolup geçýän iň bir ujypsyzja zatlaram synçy nazaryndan sypdyrmáyan meddah, başdaşynyň bu türkana hilesine daşyndan syr bermese-de içinden ajy gülümzsiredi:

"Wah garabagyr-a! Men görmeýändir öydýär. Şu öýde hemme zady öz kalby deýin gülala-güllük etjek bolup, muň dert-azara galyp ýörşüni diýsene! Heýem bir ýüreginiň deregine tokga buz salnana dönen ony, şeýdip, meň aladamı etmäge mejburlap, maňa, şu öye imrikdirerin öydýäňmi diýsene?!".

Ýöne, bada-badam öz ýaňsy bedewiniň jylawyndan özi dartdy.

"Ýöne, muňa-da şükür! Ol-a muny ejesi deýin sylaýar. Bu-da ony şo jygbagyň günlerde şu tûnege getirileli bări gyzynyň ornunda görýär. Oň menden doňbagyr dokmädeliginin üstesine, bulaň ikisem biri-biriniň kekirdeğini çeynäýjek bolşup, ganda-pyçak garpyşyp ýörseler nätjek?! Onna-ha, bazardaky meddah meýdançasyna başbitin göçüp, şo taýdan öye-de köwlenmeli däl bolaýarsyň...".

Öz-özüne özuniň şekillendirip beren mojuk "bolsadysy" göz öňünde janlananda, ol tisginip gitdi.

"Estagpurulla, estagpurulla! Şu ýaşda Huda görkezmäwersin! Toba-toba..." diýip, ol içinden üç mertebe toba etmäge alňasady. -Daýym ogly, gündiz Jubuka çykanynda arzanjagyna duşup, täzeje ýemen gandyny aldym,-diýip, gapdalynda ornaşan başdaşy, emaý bilen onuň aýagyny owkalap ugrady:-Hätzir neme jan, melhemine goşar...

Uzakly gün gymyldy-hereketsiz diýen ýaly oturyp-oturyp, tas otura bolmak derejesine ýetiberendigi zerarly sarkyryp agyrýan aýaklary, höwrüniň mährem elleriniň ýylsyna ýumşap başlady. Ol güdri-güpjegi goltuk astyna çekip, gyşaryp ýatyşyna meýmiredi.

Ony göresleri gelip ýurekleri gysyp giden dört ýaşlyja ogly bilen heniz doly üçem ýaşamadyk gyzjagazy, iýip oturan naharyny taşlap, derrew onuň gujagyna gondular.

-Janym guzym, balam gülüm!!! Gözümiň röwşeni, ömrümiň merjeni – etenejiklem!-diýip, onuň ezizlemesine çagalary hasam gül-gül açyldy.

"Aba, bu gün eýle boldy-da, beýle boldy" diýsip, jagyl-da-jugul. Kindiwanja gursajyklaryny dolduryp duran gündeki wakalary gür bermäge howlugyp, biri-birine gezek bermejek bolýarlar.

Olary guwançly synlaýan başdaşynyň nazaram mähirdir-muhabbetden ýaňa dyňzap dur.

"Wa-a-a-h!!!

Ikisem ýaşyt. Kyrk dört ýyl bări şu gara toprak üste gybyrdyklaşyp ýörler. Şol ýyllaň otuza golaýynam jübütlikde. On dört ýaşda daýy-ýegen kakalary, ikisiniň başyny birikdirdi. Şondan bărem ikisiniň takdyry badaşan. Huday diýen ýerleri, goş birikdirmezden öňem birew-birewi sulhy alýardy.

Görgülü! On perzent dogurdy.

Haýp!...

Ýadyna düşse bagry dilinýär...

Şojagaz on etenedenem, băş-alty ýyllykda durmuşa çykaran nowbahar gyzy, ýetişen uly ogly, onsoňam ine şu, gujagyndakyja gölejik galdy...

Galanyň...”.

„Bäbeklikde golundan aldyran zürýatlary hakydasyna gelende meddahyň bogazy doldy. Ol aýagujunda oturan başdaşyna sepini bildirmezlik üçin, gujagyndaky çagalarynyň wüjür-wüjürine: “aý goý-a oglum, wah ony bir diý-ä, gyzym” diýişdirip, has ýiti üns beren boldy.

Dem salymdan soň kükreginde birdenkä beleň alan hesret, az-owlak kiparlady. Ol uludan demini aldy.

“Wah, Eýesine derkar bolandan soň, näçe ah uraňda peýdasy näme?! Gadym türkmen dessanlarynda diýilmeýämi: “Ajal aldy, ýer gizledi. Ak mährinden gara bagrym ganmadı. Gül ýüzünden gara gözüm doýmady-y-y, wadaryga, doýmady-y-y...”.

Estagpurulla, Alladan dilgir bolamok.

Edenine-de şükür, etjegine-de!

Elbetde, meň ojagazlammyňam, günä-ýazyk ýokundysy ýokmadyk, jennetiň ak guşuna öwrülmek, owalybeletde täleýine ýazylandyrda! Enşalla, hatyn ikimiz sanalgymyz dolup, beýlæk aşanymyzdan soň, ojagazlam bizi: “Eje! Kaka! Kän garaşdyk! Ahyry geldiňizmi?!” diýşip, behişdiň derwezesinde, wüjürdeşip garşy alar. Şonda-da bärde ysgap doýmadyk alkymjyklaryndan, şo taýda-ha ysgap-ysgap heziller ederin-dä...

Eziz Rebbim! Meň uçmahym-da şo, eşretim-de!”.

Ol ýene-de bozuljak boldy. Özüne zor salyp saklandy.

“Onsoň, menem-ä çagaçyl welin, bü nädip olara şeýlekin öte hamrak bolmasyn?! “Enäň mähri ataňka müň esse” diýlip ýonelige aýdylmaýar ahyry. Yedisini ýitirendoň, galanynyň üstünde kökenege öwrülmän nätsin?! Şolaň demi bilen demli, şolaň ömri bilen ömürlidir-dä, bü pahyram!” diýip, ol gabak astyndan başdaşyny synlap oturyşyna oýlandy.

Soňra, rahatlanmak üçin pikirini başga ugra gönükdirmäge çalyşdy. Birhaýukdan soň, ol köşeşdi. Argynlygam üstesine, öz-özünden szülip barýan kirpikleriniň arasyndan ikinjisini islemezlik bilen synlamaga başlady.

Ol bolsa, içerden gara taldan tokurtgajygy alyp geldi-de, ilki

ony döwüp, tal gabygyny telperje gaba aýyrdы. Soňra daşy arassalanan gant myhjagazyny külçäniň üstünde goýup, ony pyçak bilen kesişdirdi. Oýkanjyrap oturyşlaryna, garaja gözlerini çüýjerdip, özüniň her bir hereketini sypdyrman synlaýan oglanjykdyr-gyzjagazyň her haýsynyň agzyna sarymtyl-ak gandyň bir düwürini saldy. Olaryň şapbyldadyp gant soruşlaryna ýylgyrybam, öýün hatyn ganatyna ýumlukdy.

Nikalysynyň ýylgyryşy, ondan her neneňsi göwni geçgin bolsada, meddahyň gursagyna mylaýymlyk çäýdy.

Ol näme üçindir, içinden uludan dem aldy-da, gussaly pikir öwürdi: "Rebbimiň edenine şükür! Özünden önen ýa däl, ala tutman, çagalar-a eý görýär. Maňa ýigrenjini şolara-da geçirip, olaram gözünde oky bolsa urjak bolup ýörse nädersiň diýsene?! Ýüregi hazandan doly adamy günde gamçyň astyna alaňda ondan gazanjak mähriň barmy?! Gaýta beýläňe bakdygyň, amadyny peýläp ýagyrnyňdan çakjak alahöwreni öz başyňa melamat edip ýetişdirersiň-dä...".

Şol müddetem niredendir bir ýerden eşidilip ýadynda galanmy ýa-da hut şu pursatda öz-özünden düzülenmi, birje oýnam setir aňynda döredi:

"Ýagşy hatyn duş bolsa,
Günleň reňbe-reň bolar.

Ýaman hatyn ulaşsa,
Iýen hurşuň heň bolar"...

"Rebbime şükür! Iýenimi inime siňdirmän awy etjek bolub-a durmaýar. Bar ýigrenji – diňe sowuk-salalygynda!" diýip, gartaşan meddah, soňky ýyllar emele gelen endigine eýerip, ýene-de şükranalyk etdi.

Onýança ikinjisi öýden eli ağaç mejimeli çykdy. Mejimedede nagışly şakäse, üç sany ýumurtga, jüründiklije süýtgolça, kaşyk bardy.

-Bü melhemeniň barça lezzeti ýumurtgaň sowuklygynda. Şoň üçinem, neme jan ony, sen gelýänçäň gülfešeňden alınan sowujak suwly tabaga salyp goýupdy-diýip, başdaşy aýtdy. Soňam hatyn durumsyzlygy bilen günüsiniň işine goşuldy:

-Neme jan, käsäň gurydýr-a?! Ýogsa, onda damdyk nem bolsa-da melhemeniň tagamyny üýtgedäýgiç bolýannyr...

Günüsü sesini çykarman baş atdy-da, işini dowam etdi. Yumurtgalary şakäsä çakdy. Çemçe bilen sarysyny aýyrdы. Soňra ýarty çemçe gant owuntygyny atdy. Süýtgolçaň jüründigine kaşygyny tutup, iki çemçe süýt guýdy. Hemmesini ylas bilen garmaga başlady. Birsellem bulandan soň, şakäsedäki garyndy mazaly köpürjikledi. Gelin sesini çykarman, dadyp görmek üçin şakäsäni baýry günüsine uzatdy. Ol gabyň erňegine dodagyny degrip, datdy-da, agzyny tamşandyryp:

-Neme jan, ýene-de azajyk garaýsana!-diýdi.

Gelin ýene-de gardy. "Boldum" edip, egildi-de, melhemä äriniň öňünde goýdy.

"Itiň öňünde ýalak goýan ýaly...Ne saňa: "me", ne saňa: "Ine kakasy, içeweriň". Hæk seňem bir..." diýen oýlanma bilen, gözünü sözgekledip ýatan meddahyň ýeňsedamary taýaga döndi...

Ýerinden zyňlyp galaga-da, bar güýji bilen ikinjisiniň gulagynyň düýbüne doňduraýasy gelip, eli gjäp gitdi.

Emma...

Owaly bilen-ä gartaşanlyk...

Gany gaýnap kellesine depen dessine, edesi gelenini soňuny saýman gaýryberýän juwanlyk, indi, gör, nirelerde mekan tutdy... Galyberse-de, gujagydaky ikije jübüt garamyk...

Olary dynnymça elheder aldyrandan, özüne näçe agram salmalam bolsa salany ýagşy dälmi, nä?!

Ilki bilen-ä şojagaz goşa garamygyň hatyrasyna...

Onsoňam, beýle-de, özlerine gözleri ýolda garaşyp duranja ýedi jüp garagözliň hatyrasyna...

Onsoň, şunça hatyralamaly ynsanjylary hakydasindaka, gahar näme bu taýda, gazap näme, gedemlik näme...

...Meddah, bada-bat köşeşdi-de, melhemli şakäsäni aldy.

Owurtlady. Melhem bokurdagyna ýag ýaly ýarady.

Çynmy-ýalanmy, anygyny Alla bilyär. Meddahlaň arasyndaky hyşwyşy rowaýata görä, şu melhemä, çawy diňe bir Horasana ýa-da Mawerannahra däl, köp ülkelere ýaýran, meşhur meddah – goja Azade-Serw oýlap tapanmyş. Özem bu melhemä gepleý-gepleý zor gören bogazlaryny bejermek üçin, diňe bir meddahlar ýa-da bagşylar däl-de, eýsem beýtulhikmada çykyş edýän alymlaram, medreseleň müderrislerem, metjidi-münberlerde mawgyzat eýleýän

hattablaram ulanýarmış...

...Äwmän-alňasaman şakäsäni boşadýança onuň bogazy ýumşady. Endamynyň soka salnan ýaly sorkuldasam gowşady. Ol ynjaldy... Birsellem süňünü gaplan goram-gowşaklykdan lezzet alyp, sesini çykarman ýatandan soň, dillendi:

-Ogluň gelmedimi?!

-Yaň giç öylän, medreseden gele-gelmäše, "çüýşe" ýanjygyny taşlady-da: "Nyzamiýyeň beytulkitabynda biziň damyllamyz bilen Soltaniýyeň müderrisleriniň biri, Haýýam halypaň şemsi senenamasy boýunça munazara gurnaýar" diýip, zut gitdi. Ibaly iýibem-içmedi. Bir kesemen çorege ýumruk ýaly gowurdagy dykda, aýagüstünden howul-hara galt-gult edip barşyna ýom-ýok bolaýdy.

-Onsoň yzyna haçan köwlenjekmiş, onyň?! Ya ýene-de ýarygijeden soň ony, jerime töláp, muhtasibiň ýasawulhanasından alyp gaýtmaly bolarmy?!-diýip ol, gahary gelmese-de, ýasama gatyrganma bilen hüñürdedi.

-Toba diýeweri, daýym ogly! Bu diýýäniň bary-ýogy birje gezek boldy ahyry! Olam, özüň bilýän-ä, oglumyzyň gije ýatman bezm-meylis gözleginde selpäp ýörenliginden bolmad-a! Şo gün medreseden soň, ol ýoldaşlary bilen şäheriň alys künjegindäki dar-al-şypa gidip, o taýda täze gelen hekimiň göz bejerişini öwrenjek bolup, öte gjä galandygyny özi gürrün beripdi dämi?!

-Äý hawa-da,-diýip meddah, içinden hernäçe hoşal bolsa-da, daşyndan hüñürdän bolmasyny bes etmedi:-arkasyny alyber. Ahyry Allam, hekim bolup ýetişip, iliň-günüňem, biziňem derdimize ýarasa meňem armanym ýok...

-Ylaýym, bolar hökman. Näme bolman? Biziňkiň iliň lukman çykýanyndan nämesi kemmiş?!

Olar megerem, entegem öý-içeri barada birsalyň gepleşerdiler welin, meddahyň ikinji aýalynyň orta desterhan atmagy, äraýalyň söhbedini böldi. Başdaşam günüsine kömekleşmäge turdy. Soň oturyp, aşsamlyk edindiler.

Gün ýaşdy. Agşam şapagynyň ýitmegine az galdy.

Naharyň töwirinden soň, meddah, hyklap-çoklap turdy-da, gusulyny-täretini alyp geldi. Kän wagt geçmäňkä, Gäwürgaladaky Banu-Mahan metjidinden muezziniň azana gygyrýan sesi eşidildi.

-Alla-a-hu Ekber, Alla-a-hu Ekber!

Alla-a-hu Ekber, Alla-a-hu Ekber!

Eşhedü ellä-ä, ilä-ä-he illalla-a-h-h!

Eşhedü ellä-ä, ilä-ä-he illalla-a-h-h!...

...Azany ünsli diňlän meddah öz otagyna geçip, aşsam namazyny okady.

Edil, onuň namazyny okap bolaryna daş işikde desbi-dähil garaşyp duran ýaly, başdaşy, göwejinde zygyr ýagy gyrypladap ýanýan, toýundan dikçyrany garatüm bolmasa-da, mazaly garaňkyraberen otaga getirdi. Ony adamsynyň gündeki ýazuw bilen meşgullanýan ýerine has gowy ýagty düşer ýaly edip, otagyň diwaryndaky oýtakda goýdy.

Meddah başdaşyna minnetdarlyk bilen baş atdy-da, otagyň gündogar künjündäki tekjeden golýazmasyny, galam-esbabyny alyşdyrdy. Üsti kitaply rehili bir gyra süýşürip, dabirtagtaçaň öňünde dyzyny epdi. Daşy teletin bilen sahaplanan, galyň golýazma depderiniň kildini ýazdyrdy. Sahypalaň arasyна bellik üçin gysdyrylan gaýyış talasjykdan tutup, ony açdy. Gamyş galamyny taýýarlasa-da, ony mekkeden doly syýadana batyrmaga gyssanmady.

Barybir ol näme ýazsa-da, ilki gönkagyz garalamasyna ýazyp, soň ony depderine arassaja edip göçürýär. Şoň üçinem onuň depderi edil Diwan-i Maň dabiriniň ýöredýän haşam wa hadam kitaby deýin tâmiz. Sahypalarynda ýekeje-de çyrşak ýa-da tegmil ýok. Tersine, garalamasy bolsa, her gezek düzediş girizende, çakgyjyk bilen hyrdala-hyrdala ýukalyp, indi halys, boýnuna “müflisi-medýun” ýarlygy iltelen garybyň dösi deýin, aňyrsy görnüp dur...

Onuň ýeriň yüzünde üç yhlasy bardy.

Birinjisi – maşgalasy.

Ikinjisi – sözi.

Üçünjisem – ine şü. Nagşa çalymdaş arap haty bilen ýarysy doldurylan depderi.

Eýýäm näçe ýyldyr ol şu depderinde öz ülkesiniň taryhyň

ýazýar.

Özem özüniň aram-aram baýkendiň dar-ul-kitabynyň haýsam bolsa birine baryp okaýan küt-küt kitaplaryndaky ýaly goladan guýlana çalym edýän, tagasyksyz uzyn jümlelerden düzülen, düşünmesi kyn, çenden aşa çeperleşdirilen, agyr dilli görnüşde däl-de, edil, özüniň günde, meddah meýdançasynda bazargäh jemagatyny özüne imrikdirişi kimin, sadadan gyzykly görnüşde. Garyba-da, baýa-da, senetkäre-de, sabança-da, gulama-da, bege-de, alyma-da, kemsowada-da...umuman geçmişini biljek bolup, onuň gatynty açan her kese, her bir sözlemi okan dessine aý-aýdyň bolar ýaly...

Özi okap bilen-ä okap düşünse, okap bilmedigem diňläp düşünse.. Onuň ogludyr-aýalyndan özge hemmelerden ýaşyryň gaýyrýan bu işiniň esasy özeninem dört düşünje emele getirýär:

Gysgalyk;

Sadalyk;

Dykyzlyk;

Ygtybarlylyk.

Bolany.

Elbetde, ýüzleý seretseň onuň soňky iki yhlasynyňam köki bir ýaly. Olary biri-birinden aýyl-saýyl eden bolmaňam hajaty ýok diýseňem boljak. Emma, bu düýbünden beýle däl. Sebäbi söz – onuň meddahçylygy, diňe bir maşgalasyny ekläp-saklaýan gazanç çeşmesi bolman, onuň dirikä adamlara, öz imanyna, ynsabyna edýän gullugam.

Çünki sözi bilen ol özüniňem, çagalarynyňam iýjek halal çöregini gazanýar.

Sözi bilen göwnüni egisýär.

Sözüne daýanyp, ömürboýy aňynda toplap gelen paýhas genjini beýleki bendeler bilen paýlaşýar. Aýdylmaýarmy: "Jahanda iň biderek adam – bilýänini ýaýmaýan alym" diýlip. Onuň bolsa, bimany, biderek ýer agramy bolup ýaşasy gelmeýär.

Elbetde, käbir, hemmeje zady dirhem bilen ölçeyän, dünýä inende ütüji bazzalýasaw doglan "öte akyllylar", onuň ynançlaryna "bolgusyz" diýip gülmekleri ähtimal. Sebäbi, şo pisintleň pikiriçe, okalyp, eşidilip, hakydasında özgelere aýdyp bermek üçin apalanyp saklanyp ýören "bos warsakylar", o

nädip beýtel-mal bolýarmış-a?! Näme olaň bahasyna-ha dinarda, agramynam ratlda ölçäp bolýarmışmy?!

Onuň üçin bolsa, öz bilyänleri, toplanlary – meddahçylygy, boş gybat, bazargan mähelläni güýmäp, aldap-ogşap, baş şayý gazanmaga niyetlenen pirimli piše däl-de, hakykatdanam hazyna. Sol hazynanam ol jomartlyk bilen il-güne, özüne gulak gabardyp, diňlemäge isleg bildirene paýlamagy özüne borç diýip bilýär.

Çemçäň gymmady çorbada.

Sözüň gymmaty bolsa diňleýjide.

Jemagatsyz okalan azany gury sese deňemeklerem şoň üçin.

Diňleýjisiz sözüň bahasy jinnekk.

Onsoňam, muslim üçin kyrk parzyň ikisiniň emri magruf bilen nehi munkerdedigem hergiz onuň ýadynda. Şoň üçinem ol, hemise meddah meýdançasynda, özüne gulak gerýänleri güldürsin, gynandyrsyn, gazap atyna atlandyrsyn...olary ýamanlykdan dönderip, ýagsylyga ündeýändigine ynanýar.

Olaň özlerine-de bildirmän, dessanlaň, gazallaň, hekaýatlardyr, rowaýatlaň, ertekileň, henekdir-ýomaklaň, taryhy wakalaň üsti bilen, özüniň ozanlyk ukybyna, labyzly owazyna daýanyp, müstemyglaň kalbynda iň güzel häsiýetler-ä oýarmaga, pis gylyklary bolsa bogmaga çytraşýar...

Bü ýazýanyny bolsa, ol özüniň aýatdaky müddeti paýaw bolup, Hakyň dergähine çagyralandan soň yzynda galdyrjak nyşany hasaplaýar...

Ine şü hem, onuň soňky iki yhlasynyň biri-birinden tapawudy...

Meddah uludan demini aly-da, bu gün näme ýazjakdygy hakynda oýlanmaga başlady.

Ol, düýn, araplaryň Horasana ýorişiniň öňüsrysýndaky wakalarda galypdy.

Ol birki günlükde, Ymam Täç al-Yslam Moin et-din Bekr as-Samanyň kitaphanasyna gidip, dürlü çeşmelerden dört asyr mundan ozalky wakalar barada okapdy. Öz ýatkeşligine neneňsi hatyrjem bolsa-da, geljekki ýazgylarynda ulanmaga ýaraýjak birtopar maglumatlary bellik edinip, alyp gaýdypdy.

Häzirem, ol ýazmakçy bolýan döwri hakda pikirlenen dessine, okan maglumatlary, edil, ary ketegine çöp sokulyp gorjalan

mysaly, onuň aňynda “hyň” berip başlady.
Hijri-kamary hasabynyň 31-nji ýyly...
Ruhullanyň doglan gününden dünýäň senesini sanaýan isaýylaň milady hasaby boýunça 651-nji ýyl...
Sasany şalarşalygynyň soňky hökümdary Yezdigerd III, ata ýúrdunda Nehawendiň etegindäki söweşde mömin syphalaryndan asgyn gelenden soňra, paýtagtyny taşlap gaçyp gaýdýar. Sasany hanedanlygynyň asyrlaň dowamynda toplan beýtul-maly bilen gadymy pehlewi dilinde ýazylan kitaplaryň müňden gowragyny ýigrimi iki müň gatyra mas ýükläp, hazynaň-a esasy bölegini Köpetdagyrň tükeniksiz gaýalarynyň birindäki buljum gowakda gizleyär. Hazynany ýygşyran gullaram şemşirden geçirilýär.
Soňam tagtsyz galan şehinşah, haremhanasyny, sanlyja wepadar esgerlerini, hyzmatkärlerini, hazynasynyň azajyk ülüşini hemde kitaplarynyň barysyny ýanyna alyp, Badhyzdan aşak, Maru-Şahu-Jahana inýär. Merwiň marzbany, köpmekgar Mahuýa Suri, ülkäniň medinekendiniň derwezesini hökümdarynyň öňünde açyp, ony duz-çörek bilen garşylaýar.
Emma, marzbanyň kellesinde ähdine wepalylykdan nam-nyşan ýok. Onuň bar aladasy ilki bilen-ä, ýaş arslandan asgynlap, guýrugyny ýamzyna gysyp gaçyşyna, gizlenere ygtybarly süren agtarýan garry babyryň ähli lukmasyny oljalamak. Galyberse-de bu hilesini amal edende, özi jayna dynnymça töwekgelçilik etmän, kişiň eli bilen ot gorsamak.
Munuň üçinem ol, eýýäm öz aňtawçylarydyr ýurt gezýän bezirgenlerinden, Papakan Sasanyň neberesiniň dört yüz ýigrimi ýedi ýyllap Eýrana-Turana azm uran ataşgähini, muslim emirleriň baştutanlygyndaky goşunyň söndürendigi barada habary eşiden badyna, öz kerebini dokamaga girişipdi.
Ol ilki bilen, Göktaňry dinine uýýan türkleriň tarhany, Badhyzyň begi Naýzagyrň gulagyna çawuş çakyp, ony, soňky Sasany şasynyň genji-hazynasyna eýe çykmaga yrypdy. Naýzak Tarhanyň özüne ygtybarly ýaran bolmagyny üpjün etmek üçinem, Yezdigerdiň ýetişen gyzy Banu Şahy Şirinjanyň oňa hatyn edip beriljekdigini wada edipdi...
“Hymh!”.
Şu maglumaty kellesinde aýlanda, meddah, nädip ajymtyk

ýylgyranyny özem duýman galdy.

...Şü, adam diýlen jandaryň, Lagnaty Iblisiň alyna gidip, öz durmuşyna-da, ýasaýan ýalançysyna-da şeýle tekepbir hem nadan garaýsyna her gezek oturyp-oturyp haýran galýaň!

Sen baý bol, garyp bol, ha hökümdar bol, ha iň soňky gul, "Ony eýderem, muny beýderem! Ony onda gaýraram, muny munda kylaram!" diýip, öz ýanyňdan özünde ap-arkaýyn dünýäň donuny biçip oturaryň ýaly, hatda, her alýan demiňe bir ygtyýaryň ýetýärmi diýsene?!

Heý, ynsan, ynsan!

Şü çigbeýniligi zerarly jennetden kowulsa-da, dogry ýola gönükdirmek üçin Hakyň eradası bilen yüz ýigrimi dört müň pygamber iberilse-de, henizem gündiziň günortany eljagazy bilen gözünü daňyp, öz-özünü tümlüge sezewar eden bezzat mysaly adamzat – öz başyna öz salan gaflatynda ser-sepil sermenip ýör!

Gör-ä ony!

Mahuýe häkim bilen Naýzak begem öz gedemligine berlip, taryhyň gerdişinden peýdalanýan kísısıräp, şa gyzynyň ykbalyny kesitleýärler...

Heý, paýhasy batyl kişiler!

Ikisiniňem habarynda ýok, ýetmiş ýedi müň Älemler ýaradylmanka, olarda emele geljek ähli janly-jandaryň takdyrynyň ýazgıt depderine ýazylyp goýlandygыndan!

Depder doly.

Syýa tamam.

Galam syndy.

Ine, geçeniň, şu günüň hem geljegiň iň anyk häsiýetnamasy!

Onsoň Şahu Banu Şirinjan heniz dogulmanka, külli muslimler üçin iki jahanyň serweri Muhammet Alaýhyssalamyň eziz agtygy, Şiri Huda Hezreti Alynyň jigerbendi Ymam Hüseýin Hezretleri bilen Şirinjan gyzyň täleýi çatylyp, nikasy gyýylmak alnyna ýazylan halatynda, gel-gel indi, iki sany Ýaradandan bihabar, gedem bendesine galypdyrmy diýsene, olaň ezeli ýazgydyny kesitlemek?!

Meddah, uludan demini aldy-da, garalamasyny öňüne çekdi. Sag ýeňini iki epim çermäp, galamyny aldy.

-Daýym ogly?!

Başdaşynyň daş işikden eşidilen ardynjyramasy, oňa ýazuwa girişmäge päsgel berdi.

-Hä, geliber,-diýip ol, galamyny alan ýerinde goýdy.

Aýaly eline böwri gyzylgülli hum çäýnek bilen goşa käse alyp, içerik girdi. Otaga çäýnegin jürnüğinden göterilýän çynma-çyn içgisiniň hoşboý ysy ýaýrady. Gözbaşyny Aksaýy-Maşrykdaky Hanbalykdan alyp gaýdyp, aýagyny Magryp ýurtlaryna direýän kerwen ýollarynyň çatrygynda ýerleşýändigi sebäpli, bu içgi baýkendiň ilatyna eýýäm bir ýarym asyrdanam gowrak wagt bări bellidi. Elbetde, onuň bahajyg-a bardy welin, meddah soňky üç-dört ýyl bări oňa halys endik edipdi. Bu içgi onuň endamyny ýumşadýardy, el-aýagynyň sodaja sorkuldyly yzasyny dep edýärdi.

Başdaşy bir ädim beýleräginde dyzyny epdi-de, elindäkini keçede goýdy. Onuň ornaşaryna mähetdel, işikden moýmudyklap oguljygy girdi. İçindäki gowurga nohut garylgy kişmişdir-kişdäni dökmejek bolup, iki eli bilen gujagyna gysan ýalpajyk okarasyny ejesidir-kakasynyň öňüne eltdi. Kakasynyň-a özünü gülümşiräp synlamasyna, ejesiniňem: “Äý bü meň işeňir oglumdyr, zor oglumdyr!” diýip söýünmesine üns bermedik kişisiräbem, gelşi ýaly çykyp gitdi. Hatyny çagy birki öwran gaýtardy-da:

-Mazaly demini alsyn, daýym ogly!-diýip, goltugyna gysyp getiren basyrgysyny çäýnege geýdirdi. Öz hereketlerini gabak astyndan synlaýan ýanýoldaşyna, mähirli nazar oklady:

-Howwa, daýym ogly, bu gün öte ýadatman durdylarmy?

Bu çay içişlik, indi köp ýyl bări är-aýalyň arasyňa öz-özünden ornaşan dessurdy. Ağsamara olar aňrujy zerurlyk çykyp, özlerine päsgel bermese, hökman şeýdip bile oturyp, hal-ahwal soraşýardylar, derdinişýärdiler. Özem bu hamraklyk olary irizmän, gaýta olaň ikisi üçinem günsaýyn derwaýyslyga öwrülip barýardy.

“Hymh!”.

"Hamraklyk, derwaýyslyk" hakdaky pikiri meddahy ýene-de içinden ýylgyrmaga mejbur etdi.

Täsin zat.

Mundan ýigrimi ýyl ozal, basan ýeriňden ot çykaryp, baş öwredilmedik ýabany tulpar kibi çarpaýa galyp ýören jahyl çaglaryň: "esasy syrdaşyň, hemsöhbet hemsaýaň hatynyň bolar" diýseler, aýdylanyna göwnüň ýetmän, şeýle boş gezi dilinden sypdyranyň üstünden gülüpler, keýpden çykardyň...

Ine, indi bolsa, hanha, ýyllar geçdi-de, näçe dost-ýaryň, tanyş-bilişiň bolsa-da, olaň hemmesindenem beter hatynyň bilen ümmüldeşeniň kem görmeýän bolduň oturyberdiň...

Meddah uludan dem aldy-da, hälki öyüne ýetip barýarka kellesine gelen pikiri içinden gaýtalady.

Garralýarmy nämemi...

Soňam: "Äý onsoňam," diýip, içini hümletmesini dowam etdi: "bü görgülilerem, uzakly gün öýde. Günüň dowamynda dükana, bazara ýa-da goňsy-golama çykaýmasa, başga görýän zady barmy diýsene, bulaň?! Halys içi gysyp gidýändir. Onsoň hatyn görgüli äri ýa-da çagalary bilen söhbet edip, göwnüni hoşlaýmasa, dagy nätsin?!".

Bogazyny arçabam gürrüňe başlady:

-Äý daýym gyzy, Allaha şükür, bü Günüň ryzky ganymat boldy.

Tegeleklešeň dört dirheme ýakynrak talap edipdirin.

-Berenine şükür! Uzagyndan ýetirip durawesin, hernä! -diýip, zagypasy hatyn jandurmazaklygy bilen höwrüniňkini tassyklamaga howlukdy.

-Bu gün, bilýäňmi, näme boldy,-diýip, aýalynyň bolşuna endikli meddah, sözüniň bölünenine ähmiýet bermän, gürlemegini dowam etdi:-Saý-sebäp bilen bazara gelen tarygçy bende, gapdalymda oýkanjyrap, meň şomahal bazargan jemagata aýdyp berip oturan: "Warka-Gülşa" dessanymy soňuna çenli diňledi. Diňledi-diňledide, dessany tamamlanymdan soňam, maňa ýüzlenip: "Mejid!" diýýä, "Bu gyzykly kyssany özüň düzdüňmi?" diýýä. Men gözüyüregi çagaňky deý sada görgüliň mön gepine ýylgyrdym-da, aýtdym: "ýok" diýdim, "toprak kişi". "Bu destany Söbüktegin ogly, gazaply hem şarafatly soltan Gaznaly Mahmydyň döwründe, Dehistanda ýaşan şahyr Mejdeddin Aýýuky düzüpdir. Olam bu

dessany özünden bir asyr öň dünýeden öten araby şahyr Urwanyň öz agasynyň gyzy Afra bolan ýşky hakda düzen "Urwa we Afra" atly hekaýatyny özüne gönezlik edinipmiş" diýdim.

Onda o bende: "Wah!" diýip, ahmyr çekýä. Menem oň bolşuna geň galyp: "Toprak kişisi, ne beýle "ah" urýaň-la? Ya, bu hekaýatda göwnüňden turmadyk ýeri barmy?" diýip soradym. Onda tarygçy: "Ýo, ýo, mejit! Gaýta bu destanyň maňa şeýlebir hoş ýakdy welin, eger-de ony sen düzen bolsaň, ak ýüregimden saňa serpaý ýapaýjakdym!" diýip, gabarçyk aýasyny açyp, maňa iki sany mis felsini görkezýär. Soňam başyny ahmyrlý ýaýkaýar-da: "Inni, şü ajap kyssany düzen, Hudawendäň nazar salan bendeleriniň ikisem öten zamanlarda wepat eden bolsa, men öz göwnümi hoşlan destan üçin şujagaz peşgeşimi kime ýapaýyn?!" diýip, muňalýär. Töwerektdäki bazar jemagatam ýüregindäki dilinde türkana ulujaň bolşuna kinaýaly gülümsireşýärler. Men bolsa o bendä dözemok.

Biraz salyndan soňam o bendäň birdenkä ýüzünü ýagtyldýar-da, aýasyndaky şojagaz ikije gara şaýysyny maňa uzadyp: "Mejit!" diýýär. "Bu hekaýaty şeýlekin üýtgeşik labyz bilen bizlere destan kylyp bereniňem, ony düzeneräk bamyka diýýän. Bu ajap piše-de her öňýeteneniň golundan geljek kär däl. Muny başarmak üçinem Hakyň enweri alnyňa düşen bolmaly! Şondan ötri bujagaz engamy menden, sen al! Çünkü, güzeranymyz neneňsi kyn bolsada, henize bu güne çenli men bendesiniň özgäň zähmetindenem, nygmatyndanam haramy mugthorluk bilen peýdalanyп, kişiň hakyny iýen ýerim ýokdur! Şeýlekin owazlandyryп, gyzykdyryп destan gaýyrmagam seniň zähmetiň, mejit! Şoň üçinem, eger-de şujagaz berimi sen alsaň, şu derejede jigeriňi titredýän sözleri seplän bendelerem, meger-de bolsa mendenem, sendenem kyýamatlyk ýamanalgyly galmažmyka diýýän!" diýip özelenýär... Ýeri, onsoň şuň ýaly sada akýüreklik bilen hödürlesen aklygy neneň edip almajak?! Nädip şeýle pákize yhlasy inkär etmäge, onuň ýüzüne urmaga het etjek?!

Beýdäýdigiň Haktagala galan ömrüňe ähli gazanjyň-güzeranyň berekedini puç edäýmezmi...

Onsoň menem şu pikiri kellämde aýladym-da, hormat bilen ol tarygçynyň uzadan sylagyny aldym. Soňra ol "sagbollaşyp"

ýanymdan turan dessine-de, dükançylara çapar bolýanja ýeňilaýak oglanlaň birini çagyrdym. Ýaňky tarygçy haýsy dükana maňlaý diräp, niçik haryda hyrydar çyksa, satyja meň adymdan salam aýdyp, ekin adamsyna islän harydyny öz bahasyndanam aşak bermegi haýys edýändigimi, bazar sowulmanka özümiň olaryň ýitirýän girdejisiniň öwezini dolup gaýtjakdygymy çawuş çakmagy tabşyrdym...

-Şun-a-ha, tüýs oňaraýypsyň, daýym ogly!-diýip hatyny, hamana tarygçy bendä äri däl-de özi kömek eden dek, buýsançly goldady-da, çayly käsäni meddahyň öňüne süýşürdi.

-Beh, dagy nä, daýym gyzy? Allatagala-da berene berýär. Äý onsoňam, sabançy görgüli-de, "söwda" diýip söwda bolar ýaly, lomuladyp haryt satyn alybermäge harman tutup ýatan teňne barmy diýsene?! Gaýdyşynym ýolugra sowlup, dükançylara barça beren ýetnäm, birje dirheme zordan ýetdi.

-Bolubilýä, daýym ogly! Beren sadakaň Hakyň dergähinde kabul bolgayý, öten-geçenlemmiziň behişdi ruhlarynyň alnyna bargaý...

-Şony diý, hatyn, şony diý,-diýip, öz eden işinden göwnühos meddah, käsesinden owurtlady.

Düşündirişler:

Meddah – dessan aýdyjy, dilewar. Orta asyrlarda söz sözläp, dessan, rowaýat, erteki, gazal we ş.m. aýdyp, köpcüklikde, toý-meýlislerde çykyş edip, diňleyjileri güýmemek arkaly gazanç edýän adam;

Dirhem – Arap halypalygynda we soňraky musulman döwletlerinde kümüşden pul birligi. Bir altın dinar – 10 kümüş dirhem – 600 mis ýa-da bürünç fels bolupdyr. Dirhemiň agramy dürli döwürlerde üýtgapdir. Emma nusgawy halypalyk dirheminiň agramy 4 grama golaý (3,7 – 3,8 gram) bolupdyr;

Fels – Arap halypalygynda we soňraky musulman döwletlerinde mis ýa-da bürünç pul birligi. Bir kümüş dirhem – 60 felsden ybarat bolup, her felsde 2 grama golaý mis ýa-da bürünç bolupdyr;

Dehan (ýa-da dehgan) – obaň kethudası, esasy mülkdar;

Bitiçilik – daýhançylyk, ekerançylyk;

Tarygçy – daýhan, kärendeçi, ekerançy;
Sabançy – ýer sürümçi, ekinçi, daýhan;
Mälik – patyşa. Möminleň Mäligi – Seljuk sultanlarynyň unwanynyň (titulynyň) biri;
Tütjar – baý täjir, söwdagär;
Bakgal – ownuk-uşak hojalyk harytlaryny, azyk önümlerini satýan dükançy;
Irdabba – 25 kg barabar agram ölçeg birligi;
Sa – 3,2 kg barabar agram ölçeg birligi;
Ratl – 400 grama barabar agram ölçeg birligi;
Uluja – obaly, giň manyda: milleti arap däl adam;
Arura – 0,29 ga deň bolan meýdan ölçeg birligi;
Jerib – Müsürde 0,16 ga, Horasanda 0,20 ga deň bolan meýdan ölçeg birligi;
Nowhana – kanal;
Madiýatihim – (madiýa-parom, ýük gämisi) paromy ýa-da ýük gämisini kenardan ýöräp ýüp bilen dartmak üçin zerur bolan ýodany abat saklar ýaly kenarýaka ýasaýylardan alynýan ýygym;
Was – takmynan 200 kg golaý agram ölçeg birligi;
Zemindar – mülk eýesi, mülkdar.
Kitabyň adamsy – Kurany-Kerimden başga Alladan inen kitaplara (Zebur, Töwrat, Injil) uýyanlar;
Az-zira ad-duwr (howly tirsegi) – 50,3 santimetre deň bolan uzynlyk ölçeg birligi, gurluşyk meýdanlaryny ölçemekde ulanylypdyr;
Teşnaw – ýuwunmak üçin ýörite gurnalan, asty suwakarly ýer;
Jubuka – orta asyrlarda Merwiň gök önümleridir, iýmit satylýan meşhur bazary;
Aba – kaka, ata;
Gülfešeň – agaçdan tokurtga (turba). Şol tokurtgalardan nowhanadan howlulardaky sardobalara (ýapyk howuzlara), öylere suw akdyrylypdyr;
Beýt-ul-hikma – Danalyk öyi, Ylymlar akademiýasy;
Müderris – mugallym, ders beriji;
Mawgyzat – wagyz, öwüt-nesihat;
Hattab – wagyczı, nesihat beriji;
“Çüýşe” ýanjyk – orta asyrlarda medreselerde okaýan talyplaryň

kitap-depder göteryän ýantorbasy agzy bogulýan “çüýše” görnüşinde bolupdyr. Şol sebäplem şeýle sebetlere “çüýše ýanjk” diýlipdir;

Nizamiýye – Beýik Seljuk sultanlygynyň şöhratly weziri Nyzam al Mülküň gurduran medreseleri şeýle atlandyrylypdyr;

Beýt-ul-kitap – Kitabyň öyi, kitaphana. Şol döwürler her medresäniň ýanynda kitaphana bolupdyr;

Soltaniýye – Beýik Seljuk sultanlary Alp-Arslanyň, Mälik şänyň, Soltan Sanjaryň gurduran medreseleri şeýle atlandyrylypdyr;

Haýýam halypaň şemsi senenamasy – Omar Haýýam diňe bir şahyr bolman, eýsem obserwatoriýa ýolbaşıçylyk eden ýyllarynda biziň günlerimize çenli takyklygyny ýitirmedik Gün kalendaryny hem düzüpdir, matematikadan ylmy-okuw kitabynam ýazypdyr;

Munazara – ylmy çekişme, jedel, disput;

Muhtasib – orta asyr musulman şäherlerinde ýörite bölünen çäkde tertip-düzungeniň, kada-kanunlaryň berjaý edilmegine gözegçilik edýän, jenaýatlaryň üstünü açmak bilen meşgullanýan wezipeli adam (házırkı zaman polisiýa bölümünüň wezipeli işgärine meňzeş);

Dar-al-şypa – Şypa öyi, şypahana. Beýik Seljuk sultanlygynda şäherlerde açylan hassahanalaň atlandyrylyşy;

Rehil – atanak şekilli kitap goýulýan esbap;

Dabirtagtaça – mürze, kätip, hatdat tagtaçasy (pessejik ýazuw stoljuygы);

Talas – gaýyışdan ýa-da matadan uzynja zolak görnüşli gyýkyndy;

Mekke – hytaý syýasy;

Gönkagyz – pergament;

Diwan-i ma – Soltanyň şahsy diwany, sözme-söz terjime etseň “Biziň diwamynyz” diýmegini aňladýar;

Haşam wa hadam kitaby – gullukçylar kitaby. Seljuk sultanlarynyň diwanynda gullukçylaň dürli derejeleriniň sanawy hem-de aýlyk zähmet haky ýöredilýän kitapça;

“Müflisi-medýun” ýarlygy – hiç hili emlägi ýok, bergidarlyk möhüri. Şeýle möhür (ýarlyk) boýnundan asylan garyp tä bergiborjuny üzýänçä salgyt tölemekden boşadylypdyr;

Beýtel-mal – hazyna, döwlet hazynasy;

Müstemyg – diňleýji, gulak asyjy, eşidiji, diňleýän;
Sasany nesilşalygy – milady ýyl hasabynyň 224-651-nji
ýyllarynda Eýranda, Orta Aziýanyň, Zakawkaz ülkeleriniň köp
ýerlerinde höküm süren döwletiň hökümdarlary;
Ýezdigerd III 632-651-nji ýyllarda patyşalyk eden iň soňky
Sasany şasy;
Sypah – esger;
Şemşir – gylyç;
Marzban – häkim;
Mekgar – mekir, hilegär;
Medinekent – paýtagt şäher, esasy şäher;
Papakan Sasan – milady ýyl hasabynyň 224-nji ýylynda Sasany
şalygyny esaslandyran, ilkinji Sasany şasy;
Ataşgäh – otparazlaryň mukaddes hasaplaýan alawynyň hemiše
ýanyp duran jaýy;
Çynma-çyn içgisi – çay;
Aksaýy-Maşryk – Uzak Gündogar;
Hanbalyk – Pekin şäherini gadymy türkmenleň atlandyryşy;
Magryp ýurtlary – Günbatar ýurtlary;
Mejid – gadyrly, hormatly, mertebeli, derejeli, şöhratly.

Dowamy bar. Powestler